

DE LA „JIDOVA” LA „JIDAVA” ȘI ÎNAPOI SAU DESPRE AVATARURILE UNUI MICROTOPONIM ARHEOLOGIC

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Rândurile de față mi-au fost prilejuite de controversele iscate în urma unui „eveniment” cu conotații mult mai prozaice decât disputele elevate ale unei confruntări științifice, și anume înlocuirea, la începutul verii anului 2009, a panourilor de semnalizare de la castrul roman de piatră de lângă Câmpulung, obiectiv arheologic administrat și valorificat turistic de către Muzeul Județean Argeș. „Jidava” de pe vechiul panou, un termen ce devenise, în timp, o obișnuință pentru atât pentru memoria locului cât și pentru peisajul publicistic, a cedat locul pe noul afișaj, iremediabil și fără nicio concesie, mai puțin uzitatului „Jidova” (Fig. 1). Această schimbare a provocat, mai ales în rândul acelor mai puțin familiarizați cu arheologia și cu microtoponimia arheologică, o serie de întrebări: a fost vorba de o înlocuire abuzivă, de o regretabilă eroare de tehnoredactare sau de tipar, ori de un capriciu subiectiv? Așadar, cum este corect: Jidava sau Jidova? Ori ambele forme pot fi acceptate?

Întrebarea este pertinentă, firească și întrutotul justificată. Inconsecvența în această privință, și anume vehicularea când a variantei „Jidava”, când a variantei „Jidova”, poate fi urmărită începând de la terminologia utilizată de arheologi până la formulările din documentele oficiale. Dacă ne referim la autorii cercetărilor arheologice moderne din incinta castrului, constatăm că aceștia au oscilat, în publicațiile prin care și-au valorificat științific cercetarea de teren, între cele două toponime. Chiar în titlul raportului arheologic ce încheia prima etapă a cercetării arheologice moderne a castrului de piatră de la Câmpulung, Emilian Popescu și Eugenia Popescu optau într-o primă publicație pentru

Fig. 1. Panoul vechi și cel nou de la intrarea în muzeul de sit.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

forma „Jidava”¹, pentru ca într-un alt periodic aceiași autori să prefere termenul „Jidova”² (Fig. 2). În prima ediție a pliantului dedicat castrului, editat de Muzeul Județean Argeș (text Teodor Cioflan), se utilizează forma „Jidava”³, iar în recenta reeditare întâlnim forma „Jidova” (Fig. 3)⁴. Mai prudent și făcând notă discordantă cu arheologii care au cercetat monumentul roman de la Câmpulung, Constantin C. Petolescu preferă să nu apeleze la elementele de microtoponimie în titlurile materialelor pe tema castrului pe care le-a publicat de-a lungul timpului⁵, dar utilizează consecvent în text forma „Jidova”, pentru care își argumentează explicit alegerea⁶. Documentele oficiale și registrele de evidență ale monumentelor istorice contribuie și ele la menținerea stării de confuzie: în Lista Monumentelor Istorice elaborată în anul 2004, în cadrul Ministerului Culturii și Cultelor, figurează „Castrul de piatră Jidava” (cod AG-I-m-A-13357.02)⁷, pe când în Repertoriul Arheologic Național, gestionat de același minister, rezervația arheologică este numită «Castrul roman de la Câmpulung Muscel – „Jidova”»⁸.

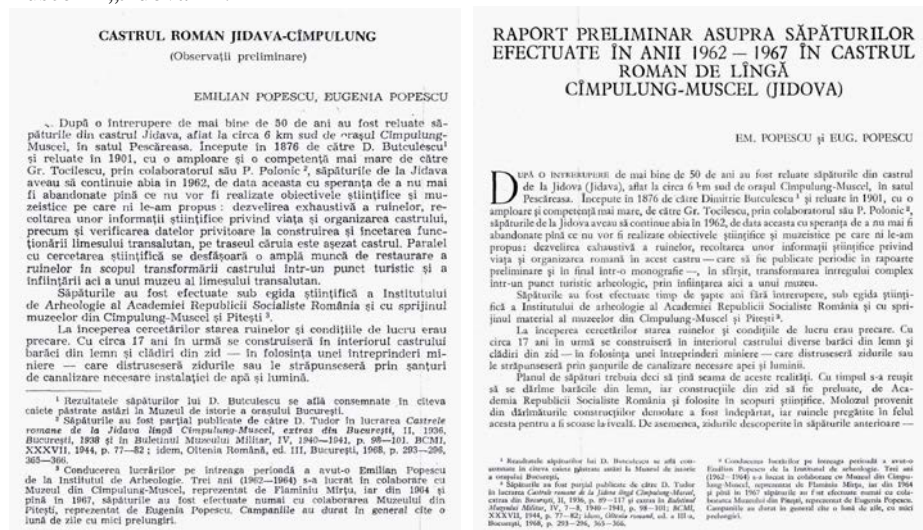

Fig. 2. Prima pagină a raportului arheologic semnat de Emilian Popescu și Eugenia Popescu, publicat în 1968, în „Studii și comunicări – Muzeul Pitești” și în 1970, în „Materiale și cercetări arheologice”.

¹ Em. Popescu, E. Popescu, *Castrul Roman Jidava-Câmpulung (Observații preliminare)*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, I, 1968, p. 67-79.

² Idem, *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în anii 1962-1967 în castrul roman de lângă Câmpulung-Muscel (Jidova)*, în „Materiale și cercetări arheologice”, IX, 1970, p. 251-263.

³ Muzeul Județean Argeș – *Castrul roman Câmpulung-Jidava*, Editura Cultura, Pitești, 1995.

⁴ Muzeul Județean Argeș – *Castrul roman Jidova Câmpulung*, Editura Ordessos, Pitești, 2007.

⁵ C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, VII, 1995, p. 17-29; Idem, *Discuții pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor și monumentelor – Monumente istorice și de artă”, 1988, 2, p. 70-72.

⁶ C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman...*, în „Argessis”, VII, 1995, p. 28, nota 1.

⁷ <http://www.cultura.ro/sectiuni/Patrimoniu/Monumente/lista/argess.pdf>.

⁸ <http://www.cimec.ro/scripts/ARH/RAN>.

Fig. 3. Coperta pliantul dedicat castrului, ediția din 1995 și cea din 2007.

Cum se poate lesne observa, sursele recente nu ne pot clarifica în problema microtoponimiei „Jidova” / „Jidava”, lăsând mai degrabă să se înțeleagă că ambele forme sunt corecte, acceptate și, deci, amândouă, fără deosebire, pot fi utilizate fără teama de a greși, în discursul arheologic, istoric, administrativ etc. Așa să fie, oare? Următoarea incursiune critică, făcută – să o spunem de la bun început – de un arheolog și nu de un filolog sau etimolog, în problematica originii și evoluției în timp a numelui locului cu ruine din sudul Câmpulungului își propune să fie în măsură a furniza un răspuns acestei chestiuni.

La fel ca și în multe alte domenii ale spațiului românesc, primele informații despre castru și despre toponimul corespunzător acestuia provin din surse străine. Prin urmare, putem afirma că acestea sunt cu atât mai valoroase, întrucât autorii lor nu pot fi acuzați de subiectivism în privința toponimelor: ei au redat în scris ceea ce au auzit din gura oamenilor locului. Cea dintâi însemnare îi aparține unui italian, și anume contelui Luigi Ferdinando de Marsigli (1658-1730). Ofițer în armata Imperiului Habsburgic, el vizitează ruinele castrului de piatră în 1691 și face o descriere succintă însoțită de o schiță sumară și aproximativă. Aceste însemnări vor vedea lumina tiparului la Haga, trei decenii și jumătate mai târziu, în anul 1726, în al doilea tom al lucrării sale intitulată *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*. La explicația din text corespunzătoare figurii XXXIX, de Marsigli menționează: „Sidova. Fort de un

aspect extraordinar lângă râșorul Câmpulung”⁹ (Fig. 4/1). A doua menționare a castrului se regăsește în harta rusească a Principatelor Române din 1835: „fosta întăritură Chidov” („Кидовъ”)¹⁰.

Este mai presus de orice îndoială că ceea ce contele italian, la 1791, și topograful ruși, la 1835, aud și apoi transcriu „Sidova” respectiv „Chidov”, nu poate fi altceva decât românescul „Jidova”. În limbajul popular, termenul are accepțiunea de lucrare gigantică, măreață, înfăptuită în timpuri imemorabile de niște ființe, evident, tot gigantice, și anume de „jidovii” cei uriași, care, în majoritatea mitologiilor balcanice, populau pământul la începuturile sale¹¹.

Se cunoaște faptul că „Jidoviile” (ca și „Siliștile”, „Grădiștile” etc.) sunt microtoponime care, transmise din generație în generație în graiul poporului, semnalează zone cu un însemnat potențial arheologic: ruine, fortificații, locuri vechi, așezări părăsite dar păstrate în memoria colectivă. În tradiția populară, „jidovii” apar frecvent asociați denumirilor așezărilor preistorice de tip tell, locurilor cu ruine sau mormintelor tumulare, în general vestigii care domină peisajul prin grandiozitatea lor și care ies puternic în evidență prin contrastul pregnant cu zona din jur. Astfel, tellurile gumelnițene de la Beuca și Dobrotești (jud. Teleorman) poartă denumirea de „Măgura Jidovului”¹². Cu numele de „Măgura Jidovilor” era cunoscut în sec. al XIX-lea un alt tell gumelnițean din jud. Teleorman, și anume acela de la Țigănești¹³. O „Măgura Jidova” era menționată încă din sec. al XIX-lea în hotarul comunei Ianca (jud. Olt)¹⁴. În Banat, numele localității Jidovin (azi Berzovia, jud. Caraș-Severin) s-a datorat, fără îndoială, ruinelor castrului de pământ de mari dimensiuni (490 x 410 m) datând din perioada războaielor daco-romane. Același lucru se poate afirma și despre satul Jdioara (Židovar) (com. Criciova, jud. Caraș-Severin), în hotarul căruia se află ruinele unei cetăți medievale. Fenomenul poate fi urmărit până în Banatul sârbesc, unde localitatea Židovar (Vojvodina) își trage numele nu de la cine știe ce ziduri de incintă inexpugnabile, ci de la vestigiile unui mare oppidum celtic cucerit la un moment dat de daci, un adevărat „oraș al jidovilor”. Vestigiile unui vicus roman de la Măgherești (jud. Gorj) sunt în punctul „Jidova” și tot urme romane au fost descoperite la Boșorod-„Jidoveni” (jud. Hunedoara)¹⁵. Un toponim „Biserica Jidovilor” era atestat la începutul sec. XX (săpăturile P. Polonic – 1901) pentru castrul de pământ de la Câmpulung, aflat la circa 300 m sud de castrul de piatră¹⁶. O altă „Biserică a Jidovilor”¹⁷ sau „Biserică

⁹ D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția I, Uniunea Fundațiilor Culturale Regale – Secția Istorică, București, 1942, p. 229, fig. 39.

¹⁰ C. Giurescu, *Principatele Române la începutul sec. XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, Editura Științifică, București, 1957, p. 169.

¹¹ Pentru o discuție amănunțită despre noțiunile de „jidovi” și „urieși” / „uriași” în tradiția populară, vezi C. Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos*, II, *Terminologie relativă*, Editura Istros, Brăila, 2007, p. 159-163 (cu bibliografia).

¹² I. Pătrașcu, *Așezările culturii Gumelnița din bazinul Vedei și Teleormanului*, I, în „Argesis”, XI, 2002, p. 20-22.

¹³ Al. Păunescu, *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă*, Editura AGIR, București, 2003, p. 63.

¹⁴ A. I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, II, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887, p. 441, nota 11.

¹⁵ D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, Editura Științifică, București, 1968, p. 117-118, 363.

¹⁶ C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Cercetările din castrul cu val de pământ de la Câmpulung - cartierul Pescăreasa, 1987-1989*, în „Materiale și cercetări arheologice”, S. N., I, 1999, p. 223.

Jidovească”¹⁸ se află lângă micul castellum de pământ de la Rucăr, toponimul desemnând vestigiile termelor romane la construcția cărora s-a folosit piatra. Și exemplele ar putea continua, dar credem că cele menționate sunt îndeajuns de concludente spre a arăta că „Jidova” romană câmpulungeană nu este un fenomen izolat, ci se înscrie într-o tradiție populară ancestrală și perenă a memoriei colective.

Întorcându-ne la evoluția în timp a numelui locului cu ziduri de piatră ruinate de lângă Câmpulung, trebuie spus că prima informație / menționare provenind dintr-o sursă românească datează din anul 1845 când, însoțit de Dimitrie Bolintineanu, și într-o primă etapă și de către August Treboniu Laurian, Cezar Bolliac face o lungă călătorie la obiectivele istorice și arheologice din Muntenia și Oltenia¹⁹, din itinerarul său neputând lipsi reședința Muscelului. Periodic el trimitea spre publicare către „Curierul Românesc” al lui Ioan Eliade Rădulescu reportaje succinte cu impresii din această călătorie. Din relatarea pe care Bolliac o face în urma vizitei la fața locului și a micului sondaj arheologic printre ruinele castrului, reiese clar că localnicii cunoșteau respectivele ruine, la mijlocul sec. al XIX-lea cu numele de „Jidova” sau „Uriașa de la Grădiște”²⁰. Așadar „Jidova”, la fel ca în urmă cu un secol și jumătate, când locul era vizitat de contele de Marsigli.

Prima „defecțiune”, momentul inițial de discontinuitate se va înregistra însă nu după mult timp, și anume în 1855, deci la numai un deceniu după investigațiile lui Bolliac la „Jidova” și i se va datora lui Constantin D. Aricescu, originar din Câmpulung. Acesta deschide lucrarea sa monografică despre oraș cu aserțiunea, fantezistă desigur, conform căreia ruinele de la „Grădiștea” au fost inițial „o cetate dacă”. Și cum ar fi putut Aricescu „daciza” mai facil și mai savant vechea „Jidovă”, altfel decât transformând-o dintr-o trăsătură de condei, într-o... dava, așadar „Jidava”: „...cetățile uriașe fiind tot pe sub munți, urmează că Jidova cată să fie Jidava; adică la Grădiștea a trebuit să fie o cetate dacă, foarte tare și importantă”²¹. El își argumenta deci această insolită idee numai prin propria intuiție, fără să poată aduce în sprijinul ei nici descoperiri arheologice, nici izvoare istorice, nici măcar tradiția locală.

Cercetarea arheologică modernă a castrului infirmă categoric ipoteza fantezistă a lui Aricescu. Stratigrafic, sub nivelul roman nu a fost reperat vreun alt nivel, corespunzător Latène-ului getic²². Monedele getice de tip „imitații Filip II” din

¹⁷ I. C. Nițescu, Gh. Pârnuță, *Nume de locuri din zona Mușcel – Cursul superior al râului Dâmbovița*, în „Studii și comunicări – Muzeul Câmpulung-Muscel”, V, 1989, p. 256.

¹⁸ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, 1893, p. 288.

¹⁹ C. Bolliac, *Excursiuni arheologice*, antologie, prefată și realii de N. Georgescu, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de M. Marcu, notă asupra ediției, verificarea și colaționarea realiiilor de D. Rizea, Editura Floare albastră, București, 2005, p. 31-45 (a se vedea și precizările din recenzia noastră, în „Studii și cercetări de istorie și arheologie”, 58, 2007, 3-4, p. 410); O. Papadima, *Cezar Bolliac*, Editura Academiei, București, 1966, p. 131, 136-137; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, în „Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice”, 3, 2001, p. 17.

²⁰ *Din itinerarul dlui Bolliac*, în „Curier românesc. Gazetă politică, comercială și literară”, anul XVII, 1845, nr. 86, luni 3 decembrie, p. 343-344.

²¹ C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima residență a României*, I, Imprimeria Ferdinand Om, București, 1855, p. 11-37; ediția a 2-a, îngrijită de A. Săvoiu și Gh. Pârnuță, Editura Ars Docendi, București, 2007, p. 13-33.

²² C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, VII, 1995, p. 22-23, fig. 1-3.

colecția Dimitrie Butculescu cu indicația provenienței „Jidova–Muscel”²³ vor fi avut alt loc de descoperire, poate situl getic de la Cetățeni pe care Butculescu l-a explorat în 1876 și 1881. În manuscrisele sale, ce vor fi discutate mai jos, Butculescu nu amintește nimic despre descoperirea altor monede în săpăturile din castru, în afara a două piese romane, de la Geta și Gordian. Eventuale probleme ar putea să ridice o fibulă de bronz de schemă Latène târzie, descoperită în timpul săpăturilor mai recente din castru²⁴, dar numai cu o fibulă nu se poate rescrie istoria... Este adevărat, totodată, că orizontul getic nu lipsește cu desăvârșire din arealul Câmpulungului, o locuire din perioada târzie a celei de-a doua epoci a fierului fiind reperată și parțial cercetată în extremitatea sud-vestică a orașului, în zona Bisericii Sf. Gheorghe (Olari)²⁵.

Ce l-ar fi putut determina pe Aricescu, în afara, poate, a patriotismului local, să-i aducă pe daci la „Jidova” și să re-boteze situl, în virtutea unei dave numai de el știute, „Jidava”? Răspunsul nu e greu de găsit și consecințele lui sunt de natură să-i acorde circumstanțe atenuante visătorului Aricescu. Galomania, ca și germanomania de altfel, era un fenomen la modă în mediile savante și în cele politice ale Europei mijlocului secolului al XIX-lea. Națiunile europene își căutau originile îndreptându-și eforturile și pasiunea către strămoșii barbari care le confereau individualitatea. În 1861 începea seria marilor săpături arheologice la Alesia, unde împăratul Napoleon III ridica o imensă statuie reprezentându-l pe eroul gal Vercingetorix. În 1875, kaiserul Wilhelm I dezvelea statuia lui Arminius la Detmold, pe locul bănuat atunci a fi locul bătăliei din Pădurea Teuturgică, unde cheruscii prințului germanic masacraseră trei legiuni romane²⁶. Spațiul nostru nu putea face excepție, interesul pentru daci, ca strămoși ai românilor, devenind unul manifest. Cezar Bolliac publica în anul 1856, în „Românul”, un articol programatic intitulat *Despre daci*, în care arăta că: „Misiunea noastră, a românilor, în arheologie este mai cu seamă să definim ce au fost dacii. Să ne prindem în corul arheologilor Europei, venind cu idei exacte despre ființa dacilor. Aici mai cu seamă trebuie să țintească fiecare arheolog român”²⁷. Câteva ani mai târziu, Bogdan Petriceicu Hasdeu publică studiul istorico-filologic sugestiv intitulat *Perit-au dacii?*, în care combate cu vehemență teoriile latiniste ale Școlii Ardelene, susținând supraviețuirea dacilor după momentul celor două războaie daco-romane și existența cuvintelor de origine dacă în limba română²⁸.

Curând, aserțiunile lui C. D. Aricescu începeau să facă carieră, termenul „Jidava” răspândindu-se din ce în ce mai mult, nestingherit, fără ca nimeni să-i arunce o minimă privire critică. Alexandru Pelimon a fost primul autor „sedus” de această formă lansată de Aricescu. În 1858, așadar la numai trei ani de la apariția primului volum al

²³ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Biblioteca de arheologie 19, Editura Academiei, București, 1973, p. 435, nr. catalog 34.

²⁴ Inedită - colecția arheologică a Muzeului Județean Argeș.

²⁵ Fl. Mărțu, *Prezențe dacice și elenistice în vatra Câmpulungului*, în „Tribuna școlii argeșene”, III, 1971, p. 42-44; Idem, *O monedă autonomă odessitană la Câmpulung-Muscel și implicațiile ei economice și culturale*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, 127, 1981, p. 81-88; D. Măndescu, *Cetățeni. Stațiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviței superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 106.

²⁶ Mircea Babeș, *Arheologia și societatea. O privire retrospectivă*, în „Revista 22”, anul XIII, 2002, nr. 654, 17-23 septembrie, p. 10.

²⁷ O. Papadima, *op. cit.*, p. 188-189, 209; D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate...*, în „Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice”, 3, 2001, p. 24-25.

²⁸ B. P. Hasdeu, *Perit-au dacii?*, în „Foița de istoria și literatura”, 1860, nr. 2-5.

Istoriei Câmpulungului pe care cu siguranță îl citise, aflându-se în fața vestigiilor castrului de la Câmpulung, Pelimon notează: „Aceasta este Jidava...”, însă imediat se simte dator să precizeze că ruina este „...numită de locuitori Jidova sau Cetatea Jidovilor”. Numele neaș, autentic al locului cu ruine („Jidova”) reiese și mai clar din cele spuse de interlocutorul său: „– Hei, domnule, ce de bani jidovești sunt îngropați sub cetate aici!...”²⁹.

O dovadă clară că în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, nu numai pentru oamenii de rând, ci și pentru intelectualii satelor din jur, numele locului cu ruine de pe moșia Grădiștei de lângă Câmpulung era „Jidova” (cu sensul de locul / cetatea / fortificația jidovilor uriași din timpuri imemorabile) și nicidecum „Jidava” este oferită de răspunsurile la „chestionarul” arheologic pe care Alexandru Odobescu l-a inițiat în anul 1870 prin intermediul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În patru dintre răspunsurile pe care învățătorii din județul Muscel i le trimit lui Odobescu (trei din 1871 și unul din 1874) se întâlnesc referiri la castru, denumirea fiind, invariabil, „Jidova”, în două din aceste răspunsuri fiind evocați și „jidovii” drept constructori ai fortificației³⁰. Cum aceste răspunsuri alcătuiesc un capitol interesant și totodată important al istoricului cercetării castrului, le redăm în cele ce urmează, mai ales că nu au văzut vreodată lumina tiparului. În răspunsul său, datat 29 aprilie 1871, învățătorul I. I. Constantinescu din Poenari (astăzi Poenarii de Muscel), arată că în localitatea sa vestigiile arheologice sunt absente, însă „între vecinătatea acestei comune (Poenari – n.n.) cu mahalaua Mărcușu a urbei Câmpulung se află un loc de cele cuprinse în chestionarul domniei voastre la I^a întrebare, de care cu de-amănuntul cele descoperite le supun prețuitei dumneavoastră cunoștințe. Astfel că este, după cum se vede și după spusa bătrânilor noștri, un zid foarte vechi ce poartă numirea de cetatea Jidova, după cum și dâșii au auzit pe bătrânii lor că astfel de numire poartă acel zid. Această cetate ruinată ce poartă numirea de Jidova cade în partea dinspre apus de comuna Poenari și dinspre mahalaua Mărcușu cade spre miazăzi; se vede așezată pe loc șes, iar în vechime a fost pădure. Lunca unde se găsește așezată se numește Lunca Grădiștei. Întinderea sau mărimea și forma ce închipuie este: mărimea înăuntrul zidului cuprinde o a treia parte dintr-un pogon de cele mari, forma este în patru colțuri, pe laturi se vede că șanț n-a avut. Iar zidul se vede din bolovani necioplîți și care zidire închipuie că a fost cetate din timpuri vechi”³¹. Menționarea castrului apare și în răspunsul învățătorului I. Necșulescu din Schitu Golești, datat 18 aprilie 1871: „Spre miazănoapte de această comună (Schitu Golești – n. n.), aproape de urbea Câmpulung, se află un zid surpat care are numirea de cetatea Jidova sau Poenari; are încăperea înăuntrul ei ca 1/2 pogoane și este zidită din piatră cu var ... iar de cine va fi construită nu știu și are

²⁹ Al. Pelimon, *Impresii de calatorie în România*, Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov et Comp., București, 1858, p. 21.

³⁰ Biblioteca Academiei Române, ms. 228 (*Răspunsul com. din jud. Muscel, Neamț, Olt și Prahova, la Chestionarul Arheologic alcătuit de Alexandru Odobescu*), f. 34-34v., 64, 80, 217-217v. Semnalăm și transformarea nejustificată și abuzivă, într-o prelucrare mai nouă a manuscrisului, a formei „Jidova”, așa cum apare în original, în „Jidava” (C. Șerban, *Valoarea răspunsurilor la chestionarul lui Alexandru Odobescu din 1871 privind localitățile din județul Muscel și trecutul lor istoric*, în „Revista de istorie a Muscelului”, VI, 2001, p. 106). Mai mult, învățătorii din Schitu Golești și din Poenarii (de Muscel) se referă la unul și același sit („cetatea Jidova”) și nu la două fortificații distincte, așa cum crede autorul menționat.

³¹ Biblioteca Academiei Române, ms. 228, f. 34.

formă pătrată”³². Învățătorul din Capu Piscului, N. Georgescu, lasă și el o descriere succintă a castrului, în răspunsul înaintat către minister în mai 1871: „În comuna din vecinătate, cătunul Grădiște, care este între mahalaua Mărcușul urbei Câmpulung și Schitu Golești, lângă drumul poștei Câmpulung, este o cetate de zid [ce] se cunoaște că a fost foarte gros, numită Jidova, făcută pătrată. Lățimea unei laturi este ca de 50 stânjeni. În mijloc sunt niște semne de clădiri; în părțile fiecărei laturi se cunoaște a fi avut porți și se vorbește că ar fi fost culă sub dânsa; și se zice că este făcută de jidovi, care s-au bătut cu tătarii”³³. Ultimul răspuns la *Chestionarul Odobescu* ce conține referiri la castru și la numele său, îi aparține unui alt învățător din Schitu Golești, G. Marinescu, și este datat 21 noiembrie 1873: „Din sus de Grădiște, aproape de cătunul Valea Unchiașului, este o cetate foarte ruinată de ziduri, care ziduri se arată a fi fost de gros aproape ca de un stângen, format ca un patruleter pe un teren ca de un pogon. Despre laturile despre nord-vest și sud [sunt] urme de porți. În mijlocul ei semne de ziduri și un puț. Se vorbește din bătrâni că în acel puț sunt bani. Această cetate, numită Jidova, se zice că e construită de tătari și jidovi”³⁴.

În toamna anului 1878, săpături de mare amploare la castru vor fi executate de Dimitrie C. Butculescu. Format de Bolliac în ceea ce privește arheologia de teren, dar și sub puternica impresie lăsată de volumul lui Aricescu destinat Câmpulungului, Butculescu este destul de ambiguu și nedecis în a opta între multiplele denumiri ale locului, pe care preferă să le redea integral, enumerându-le: „Acest castru este cunoscut în localitate sub numirea de Jidova, Jidava, Cetatea Stepenium”³⁵, Uriașa, Grădiștea, Cetatea și Mănăstirea lui Negru Vodă”³⁶ (Fig. 4/2). Fără să renunțe la varianta „Jidova” (nici nu avea cum, de vreme ce-i auzea zilnic pe localnici cum pronunțau astfel), totuși, în final, sfârșește și el prin a cădea în capcana ideii existenței unui vechi „oraș dac” de tip *dava*, anterior castrului roman: „Prima staționare în această cetate a fost a dacilor și construită de ei sub numirea de Jidava și Jidova”. Pentru a explica forma „Jidova” (peste care nu se putea trece așa de ușor de vreme ce așa pronunțau oamenii locului) și a o concilia cu livresca și pseudosavanta „Jidava”, Butculescu propune o insolită evoluție a toponimiei (de la Ziridava, la Jidava și apoi la Jidova), arătând că inițial „numirea ei a fost Ziridava, transformat cu vremea în Zirdava, Zidava sau Jidava, de unde Jidova cu sinonimul său Uriașa, adică lucrare măreață, grandioasă”³⁷. Evident, aserțiunea etimologică a lui Butculescu este fantezistă; astăzi se acceptă identificarea ipotetică a anticei așezări Ziridava, amintită de Ptolemeu printre localitățile din Dacia, cu Pecica (jud. Arad)³⁸.

Chiar și Mihai Eminescu se consideră îndreptățit să intervină cu precizări asupra toponimiei, la curent fiind cu cercetările lui Butculescu la „Cetatea Jidova sau Uriașa din districtul Muscel”, așa cum erau acestea prezentate în succinte reportaje în

³² *Ibidem*, f. 64.

³³ *Ibidem*, f. 80.

³⁴ *Ibidem*, f. 217v.

³⁵ Toponim inexistent, neatestat nici în izvoarele antice (cf. D. Tudor, *Știri nouă despre castrul Jidava*, extras din „Buletinul Muzeului Militar”, 4, 1940-1941, nr. 7-8, p. 3, nota 6).

³⁶ D. C. Butculescu, *Călătorii și explorațiuni arheologice în Muscel* (ediție îngrijită de D. Măndescu), Editura Ordessos, Pitești, 2009, p. 80.

³⁷ *Ibidem*, p. 53.

³⁸ I. H. Crișan, *Ziridava. Săpăturile de la Șanțul Mare, din anii 1960, 1961, 1962 și 1964*, Arad, 1978.

presa vremii³⁹: „Cât despre numele Jidova, el nu este de origine romană, ci stă desigur în legătură cu forma jidovină, care se găsește adesea în documentele vechi românești și însemnează scursătură de apă”⁴⁰.

Poate intriga faptul că nu am acordat o atenție specială, încă de la început, pretensei sinonimii „jidov” – „evreu” și am așteptat ca discuția să ajungă într-un moment cronologic prielnic, care să-mi permită a aduce în discuție această chestiune. Acest moment este anul 1887, când în revista „Convorbiri Literare” este publicat un consistent articol semnat de Lazăr Șăineanu, prin care așa-numita conotație etnică evreiască a „jidovilor”, echivalați, pe drept cuvânt prin prisma tradiției populare, cu „tătarii” și „uriașii”, era explicată „istoric” prin intermediul khazarilor ce ar fi adoptat mozaismul cândva în sec. VIII și ar fi ajuns prin părțile noastre, amintirea lor fixându-se în memoria colectivă prin etnonimele „jidovi” sau „tătari”⁴¹. Făcând abstracție de originea etnică a lui Lazăr Șăineanu (1859-1934) (născut Lazăr Schein / Șain; după 1901, data stabilirii în Franța, Lazare Sainéan) și fără a-l suspecta de vreun eventual partipris, trebuie spus că asocierea jidovilor cu evreii a fost (și din păcate încă mai este) o realitate în mentalitatea epocii, la care autorul citat a căutat să-i dea o explicație erudită. Șăineanu nu e de altfel singurul publicist care face o asemenea asociere. Și mai confuz se dovedește a fi, de exemplu, Nicolae Densușianu, pentru care jidovii reprezintă când „rasa semitică”, când „egipto-semiții”, ori chiar „vechii egipteni”⁴². Eroarea a pornit de la două cuvinte cu conținut total diferit, singura lor vină fiind aceea că se pronunță oarecum asemănător: „jidov” și „jidan”. Așadar, suntem de părere că în relaționarea „jidov”-„jidan” trebuie văzută o paronimie și nicidecum o sinonimie. „Jidov”, termen ce inițial a avut valoare de adjectiv („un jidov de om”) nu a avut conotații etnice decât după contaminarea și confundarea, produsă în urma unei pronunții asemănătoare, cu cuvântul „jidan”, cuvântul românesc, devenit peiorativ, pentru „evreu”. Asocierea jidovilor cu evreii este o falsă problemă⁴³ și nici nu trebuie prea mult stăruit asupra sa. Echivalentul, în argoul popular românesc, pentru „evreu” este „jidov” (care înseamnă cu totul altceva: om uriaș, înalt, zdravăn, puternic), ci „jidan”, care, la fel ca și franțuzescul „jui”, italianescul „judio” / „giudeo”, rusescul „žid”, englezescul „jew”, ori germanul „jude”, își are sorginea în latinescul „judaeus” = iudeu. Raportat la problematica numelui castrului de lângă Câmpulung, prudența și reținerea cu care unii dintre autori au privit utilizarea formei „Jidova”, din perspectiva (pseudo)sinonimiei „jidovi” – „evrei” și a implicațiilor ei etnice și istorice, a putut determina folosirea de către aceștia, predominant, a variantei „Jidava”. Cazul lui Dimitrie Butculescu, cunoscut pentru orientările sale antisemite, poate fi un bun exemplu în acest sens.

Lucrarea lui Aricescu a constituit o sursă mult folosită, cu citate *in extenso*, de către C. Alessandrescu la elaborarea apreciatului său *Dicționar geografic al județului*

³⁹ *Cetatea Jidova sau Uriașa din districtul Muscel, plaiul Nucșoara*, în „Românul”, XX, 1876, 27-28 septembrie, p. 862; *Cetatea Jidova*, în „Telegraful român”, XXIV, 1876, 14/26 octombrie, p. 322.

⁴⁰ M. Eminescu, *Cetatea Jidova*, în „Curierul de Iași”, IX, 1876, 108, 1 octombrie, p. 3.

⁴¹ L. Șăineanu, *O pagină din istoria medievală. Excursiune istorico-lingvistică. Căp-căn, Căpcăun, Cătcăun. Jidovii sau Tătarii sau Uriașii*, în „Convorbiri Literare”, XXI, 1887, 5, p. 413-422, 521-528.

⁴² N. Densușianu, *Dacia preistorică*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1913, p. 237, 254, 258 ș. a.

⁴³ Aceeași opinie și la M. Neagoe, în *Ibidem*, Editura Mentor, București, 2000, p. 132, nota VIII.

Muscel apărut în 1893, deci este ușor de explicat de ce autorul folosește forma „Jidava”, cu mențiunea că ruinele castrului roman sunt „cunoscute de popor cu numele de Jidova, Grădiștea, Uriașa”⁴⁴. Câțiva ani mai târziu, vocea dedicată castrului din dicționarul lui Alessandrescu este preluată fără modificări sau alte intervenții și integrată în *Marele dicționar geografic al României* (1901)⁴⁵, astfel încât propagarea variantei „Jidava” căpăta un nou impuls.

La începutul sec. XX, în 1901, castrul a fost sondat de Pamfil Polonic, colaboratorul din teren al lui Grigore Tocilescu. În manuscrisele lor legate de acest castru, cei doi utilizează de fiecare dată toponimul „Jidova”: *Rapoarte asupra săpăturilor de la Jidova* (P. Polonic), *Limes cis-alutanus și castelul Jidova lângă Câmpulung* (Gr. Tocilescu)⁴⁶. Polonic a realizat atunci și un relevu al celor două caste (cel de piatră și, la sud de acesta, cel de pământ) de lângă Câmpulung, pe care le numește „castrele romane no. XV și XVI – Jidova”⁴⁷ (Fig. 4/3).

În perioada interbelică, forma frecvent uzitată este „Jidova”. Așa scrie și Vasile Pârvan⁴⁸, la fel și elevul său, Vasile Christescu, în sinteza privind istoria militară a provinciei romane Dacia⁴⁹, și la fel se întâlnește și în opera renumitului istoric și folclorist al Muscelului, Constantin Rădulescu-Codin. Foarte bun cunoscător al realităților și valorilor istoriei locale, acesta din urmă, vorbind despre castru, menționează clar: „...avem aici, la Grădiștea, ruinele unui castru roman, cunoscut azi sub numele de Jidova. Tradiția poporului spune că a fost clădită de jidovii cei uriași...”⁵⁰. Cu toate acestea, curând utilizarea termenului „Jidava” avea să capete o puternică revigorare prin câteva importante articole legate de castru, semnate de Dumitru Tudor (o vreme profesor de liceu la Câmpulung, deci cunoscător direct al monumentului roman), apărute în perioada 1936-1944⁵¹, dar mai ales, prin apariția, în 1942, a sintezei acestuia asupra problemelor arheologice ale Olteniei epocii romane⁵². În toate articolele sale, ca și în *Oltenia romană*, Dumitru Tudor folosește consecvent varianta „Jidava” (cu excepția indicelui volumului, unde apare forma „Jidova”!), fără a lăsa o explicație ori o justificare asupra alegerii făcute.

⁴⁴ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, Stabilimentul Grafic Socec, 1893, p. 175-179, s. v. „Jidava”.

⁴⁵ G. I. Lahovari, C. I. Brătianu, Gr. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, IV, 1, București, Stabilimentul Grafic Socec, 1901, p. 97-98, s. v. „Jidava”.

⁴⁶ Biblioteca Academiei Române, ms. 5137, f. 204-254; ms. 5139, f. 3-32 (non vidi), apud D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția I, Uniunea Fundațiilor Culturale Regale - Secția Istorică, București, 1942, p. 261-262.

⁴⁷ Reproducerea relevului la <http://www.cimec.ro/Arheologie/ArhivaDigitala>.

⁴⁸ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română – Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, 2, Cultura Națională, București, 1926, p. 219 și harta III B; ediția a 2-a, îngrijită de R. Florescu, Editura Meridiane, București, p. 131 și harta III B.

⁴⁹ V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, passim.

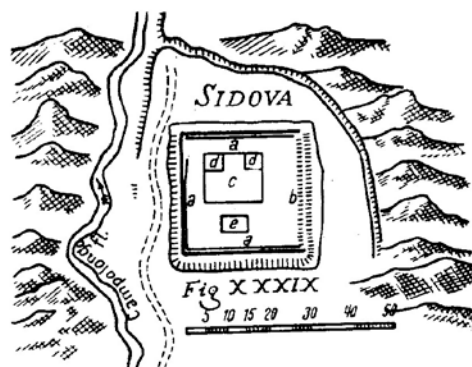
⁵⁰ C. Rădulescu-Codin, *Câmpulungul Muscelului, istoric și legendar - Privire asupra trecutului. Cu hărți, figuri și numeroase vederi. Însoțit de călăuza vizitatorului celor mai de seamă locuri și monumente istorice din oraș și împrejurimi*, Editura Librăriei Ioan N. Staicu, Cîmpulung, 1925, p. 27 și urm.

⁵¹ D. Tudor, *Castrele romane de la Jidava, lângă Câmpulung în Muscel*, în „București”, II, 1936, p. 89-117; Idem, *Știri nouă despre castrul Jidava*, în „Buletinul Muzeului Militar”, IV, 1940-1941, nr. 7-8; Idem, *Arme și diferite obiecte din castrul roman Jidava*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXXVII, 1944, 119-122, p. 77-82.

⁵² Idem, *Oltenia Romană*, Uniunea Fundațiilor Culturale Regale – Secția Istorică, București, 1942, p. 229 și passim.

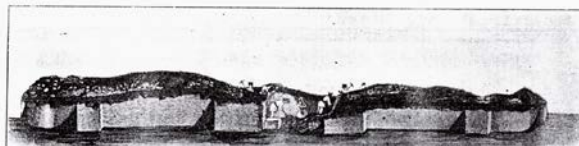

1

2

EXPLORAȚIUNE ARHEOLOGICĂ ÎN JUD. MUSCEL de D. C. BUTCULESCU
SEPTEMBRIE 1876

Cetatea Jidova, Jidova, Urișa, Grădiștea, Cetatea și Monastirea lui Neagra-Vodă.

3

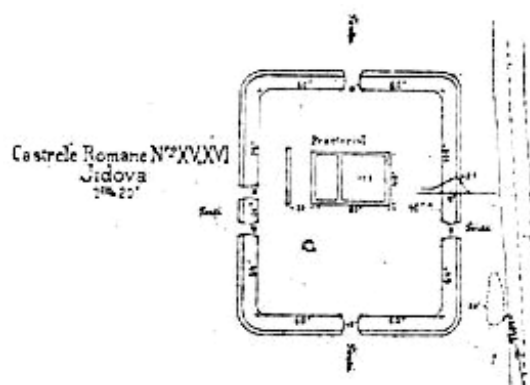

Fig. 4. Câțiva dintre primii cercetători ai castrului și schițele lăsate de ei.
1 Luigi Ferdinando de Marsigli (1691) – „Sidova”; 2 Dimitrie Butculescu
(1876) – „Jidava, Jidova, Urișa...”; Pamfil Polonic (1901) – „Jidova”.

Influența *Olteniei romane* asupra producției istoriografice ulterioare a fost repede resimțită. De exemplu, în cea de-a treia monografie a Câmpulungului (1943), deși nu-i acordă castrului o atenție deosebită, pe parcursul volumului făcând o singură referire la acesta, Ioan Răuțescu scrie „ruinele vechii cetăți romane *Jidava*”⁵³. Este puțin probabil ca preotul Răuțescu, om al locului și pasionat de istoria și tradițiile zonei muscelene, să nu fi știut că țăranii de pe moșia Grădiștei de la sud de Câmpulung, numesc ruinele romane „Jidova”, însă a preferat să lase sub tăcere varianta „vulgară” a toponimului, apelând la cea „savantă”, proaspăt relansată de un istoric valoros, cum trebuie să fi fost perceput în epocă Dumitru Tudor.

„Jidava” va câștiga din ce în ce mai mult teren și autoritate în fața „Jidovei”, cu fiecare reeditare a *Olteniei romane*, eveniment editorial ce a căpătat o dimensiune ciclică în peisajul publicistic de specialitate: o nouă ediție la fiecare zece ani⁵⁴.

De altfel, „Jidova” nici nu avea cum să supraviețuiască în condițiile noilor realități politice instaurate în România postbelică și, implicit, elaborării unei noi ideologii „oficiale”, cu implicații asupra conștiinței de neam, ai cărei vectori călăuzitori au devenit noțiuni precum „unitate”, „continuitate”, „permanență”, „statornicie”, „autohtonie” etc., toate cu un persistent iz de protocronism. Apogeul avea să fie atins în anii '80 ai secolului trecut, când au fost serbați propagandistic 2050 de ani de la Burebista („crearea primului stat geto-dac centralizat și independent”) și 2500 de ani de la confruntarea geților cu armatele persane pornite de Darius I împotriva sciților („primele lupte ale geților pentru independență”)⁵⁵. „Jidava”, cu sonoritatea sa ce evocă o ascendență geto-dacică, s-a potrivit ca o mânășă promovării ideilor de continuitate a geto-dacilor în noua lume romană a Daciei cucerite, de coabitare pașnică a acestora cu romanii învingători - bază a etnogenezei poporului român.

Surprinzător, s-au strecurat totuși și câteva excepții. De exemplu, în 1960 apărea primul volum al tratatului „Istoria României” elaborat de Academia Republicii Socialiste România. Greu de crezut pentru o epocă în care canoanele și încadrarea într-un set de norme stricte și rigide funcționau din plin, pe parcursul lucrării ambele forme sunt acceptate: din cele cinci referiri la castrul de piatră de la Câmpulung, trei sunt cu forma „Jidava” (subcapitole redactate de Mihai Macrea și de Dumitru Tudor), iar două cu forma „Jidova” (subcapitol redactat de Radu Vulpe)⁵⁶.

O „rețetă” paradigmatică despre cum denumirea „Jidava” poate servi intereselor ideologice ce stăteau la baza procesului elaborării unei teorii solide și coerente a etnogenezei, ne este prezentată în 1968 de către sus-amintitul Dumitru Tudor: „Suntem siguri că în jurul castrului de piatră a existat o importantă așezare rurală dacică (ceramică, obiecte de metal), în care și-au făcut loc și slabe elemente de colonizare romană (ceramică). În afară de țigle, cărămizi și monede, mai importantă este descoperirea unei măști de teracotă, care înfățișează un interesant chip de barbar local”⁵⁷. Așadar numele „Jidava” era treptat translat de la ruinele monumentului arheologic roman către o deloc ipotetică (ba chiar „importantă”) așezare civilă din

⁵³ I. Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Tipografia Gh. Vlădescu, Câmpulung, 1943, p. 1.

⁵⁴ D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1958; ediția a III-a, Editura Academiei, București, 1968; ediția a IV-a, Editura Academiei, București, 1978.

⁵⁵ M. Babeș, *Renașterea Daciei?*, în „Observator cultural”, nr. 185, 9 septembrie 2003, p. 12-15.

⁵⁶ *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, București, 1960, p. 379, 436, 445, 528.

⁵⁷ D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, Editura Științifică, București, 1968, p. 375.

preajmă. Siguranța de care dădea dovadă Dumitru Tudor nu se întemeia însă pe nici o dovadă certă, autorul ignorând cruda realitate, aceeași și în prezent, că nu există documentată în zona castrului nici o locuință civilă, nici un mormânt măcar. Unde trăiau acei civili rurali geto-daci și unde își vor fi înmormântat morții? „Țiglele cărămizile și monedele” descoperite la suprafață, lângă castru, nu ne pot da vreun răspuns, deoarece aceste elemente arheologice țin în mod evident de castrul în sine, din care au fost dislocate, răvășite și împrăștiate pe terenul din jur în urma intervențiilor mai recente, precum lucrările agricole ori industriale (exploatarea minieră din zonă). Acel „chip de barbar local” nu era pentru Dumitru Tudor, în 1942, la prima ediție a *Oltenei romane*, decât o „mască de Selen”, fără conotații etnice, descoperită în condiții necunoscute în preajma castrului (într-o ipotetică „așezare civilă” forțat avansată încă de pe-atunci de autor) și păstrată în acea vreme la muzeul parohial din Apa Sărată⁵⁸. În 1978, la a patra ediție a *Oltenei romane*, același „chip de barbar local” revenea la statutul de reprezentare a unei banale „măști comice de Silen” descoperită, simplu, „lângă castrul Jidava” (ideea existenței „așezării civile” din preajma castrului era abandonată tacit). Cât despre aluziile etnice, autorul adoptă acum o poziție mult mai prudentă: „se pare că acest chip împrumută elemente din portretul barbarilor”⁵⁹. Regretabil este faptul că acest gen de exagerări cu conotații etnice precum „chipul de barbar local” născocit de Dumitru Tudor în 1968, fără să-i fi sugerat nimic în acest sens cu 26 de ani înainte și de care încearcă să se dezică zece ani mai târziu, a avut repercusiuni de lungă durată în literatură, ajungându-se la a vedea chipuri de autohtoni geto-daci, eventual chiar conducători, șefi, în orice reprezentare pseudo-artistică a unui chip cu barbă, cum s-a întâmplat recent, pornindu-se de la o piesă arheologică descoperită în aceeași stațiune romană de pe malul drept al Râului Târgului⁶⁰.

Susținerea cu tenacitate a ideii existenței unei așezări dacice anterioare castrului roman și a continuității elementului geto-dac în structurile etnice și militare de după cucerirea romană, reflectate de realitățile arheologice ale monumentului antic de la Câmpulung, răzbate și din discursul istoricului muscelan Flaminu Mărtzu, fost director al muzeului din Câmpulung și participant, o vreme, la săpăturile arheologice de la castru. Aflat sub imperiul mirajului statornice și continuității geto-dacilor în arealul viitorului Câmpulung, el are în cea de-a patra monografie a orașului (1974), din al cărei colectiv de autori făcea parte, câteva intervenții total necritice și lipsite de suport științific, dar care, din păcate, au avut serioase înrâuriri asupra mediului intelectual local, toate acestea contribuind la justificarea și împământenirea variantei „Jidava”.

Aflăm, așadar, că „săpăturile arheologice efectuate în incinta castrului roman Jidava în perioada 1962-1964 au dovedit” existența unor vestigii aparținând „culturii dacice târzii”, că „dacii existenți în zona civilă *extra muros* a castrului cât și cei aflați în mod cert în însăși componența garnizoanei militare a castrului erau continuatorii direcți ai masei demografice dacice zonale”, că „aici - la castru, n. n. - dacii și-au dovedit

⁵⁸ Idem, *Oltenia Romană*, Uniunea Fundațiilor Culturale Regale – Secția Istorică, București, 1942, p. 233, fig. 4.

⁵⁹ *Ibidem*, ediția a IV-a, Editura Academiei, București, 1978, p. 107, fig. 32/3.

⁶⁰ T. Cioflan, A. Bărbulescu, *Considerații asupra unor materiale de lut descoperite în castrul roman Câmpulung-Jidava*, în „Revista de istorie a Muscelului”, VI, 2001, p. 16, fig. 5.

marea lor receptivitate, prin preluarea creatoare ... a elementelor din cultura viitorilor cuceritori, înainte chiar de instaurarea stăpânirii romane, în a cărei cultură materială au introdus și din cultura lor proprie, dacică...”⁶¹. Oprim aici exemplele, renunțând la sublinieri și la manifestarea uimirii „(!?)” în fața unor asemenea afirmații, comentariile fiind de prisos.

Cum textul lui Mărtzu urmărește consecvent teze dragi propagandei istorice oficiale a acelei vremi (autohtonie, statornicie, continuitate, unitate), cu obstinație și fără să țină seama de dovezile obiective arheologice, ba chiar deformându-le sau interpretându-le eronat, total necritic și tendențios, totodată făcându-se simțite și derapajele inevitabile către anostele șabloane ale „limbii de lemn” de tristă amintire, este foarte probabil ca autorul să fi fost tributar, în redactarea monografiei respective, unor directive venite „de sus” în problemele de scriere a istoriei. De altfel, însemnarea tipărită pe verso-ul paginii de titlu a cărții vine să clarifice întrucâtva problema: „Lucrarea a apărut sub conducerea și îndrumarea secretariatului Comitetului orașenesc Câmpulung-Muscel al Partidului Comunist Român”.

Curând avea să înceapă seria dicționarilor și enciclopediilor arheologice, din paginile cărora castrul de lângă Câmpulung nu avea cum să lipsească. În primul dintre ele (1976), vocea, semnată de Dumitru Tudor, se numește „Jidava”⁶². În următoarea apariție editorială de gen (1980), Radu Florescu face notă discordantă trendului terminologic al epocii, intitulându-și vocea „Jidova”⁶³. La „Jidava” se va reveni curând (1982), autorul vocii fiind Ioan Horațiu Crișan, într-o ediție coordonată de același Dumitru Tudor, din care aflăm și că „așezarea civilă (*canabae*) este în apropierea castrului”⁶⁴. În ultima enciclopedie de profil editată, varianta utilizată este tot „Jidava”, autorul vocii fiind Cristian Vlădescu⁶⁵.

În anii '80 ai secolului trecut, forma „Jidava” se va impune în literatură, utilizată și de mulți arheologi care au avut preocupări consistente privind limesul transalutan. Așa, de pildă, Ioana Bogdan Cătănicu⁶⁶, ori Cristian Vlădescu⁶⁷. Despre opiniile și opțiunile istoricilor și arheologilor care au participat la explorarea arheologică modernă a castrului cu privire la toponimie, am făcut referire la începutul materialului de față. Cu excepția lui Constantin C. Petolescu, pentru care varianta „Jidova” este cea autentică și corectă, ceilalți sunt oscilanți și nehotărâți, ponderea mai mare având-o, totuși, „Jidava”. Această predominanță a „Jidavei” poate fi observată

⁶¹ Fl. Mărtzu, *Retrospectivă asupra dezvoltării societății în depresiunea Câmpulung-Muscel, înainte de formarea orașului*, în: I. Hurdubețiu, Fl. Mărtzu, N. Nicolaescu, Gh. Pârnuță (coord.), I. Stănculescu, *Câmpulung-Muscel, ieri și azi. Istoria orașului*, Câmpulung-Muscel, 1974, p. 11-12.

⁶² D. Tudor, s. v. *Jidava* (*Sidova*), în *Dicționar de istorie veche a României* (coord. D. M. Pippidi), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 261.

⁶³ R. Florescu, s. v. *Jidova*, în R. Florescu, H. Daicoviciu, L. Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 203.

⁶⁴ I. H. Crișan, s. v. *Pescăreasa* (*Jidava*), în *Enciclopedia civilizației romane* (coord. Dumitru Tudor), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 578.

⁶⁵ Cr. Vlădescu, s. v. *Jidava* (*Sidova*), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* (coord. C. Preda), vol II (D-L), Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 289.

⁶⁶ I. Bogdan Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman. Sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, passim. (-Teza de doctorat a autoarei, susținută în 1981).

⁶⁷ Cr. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, Editura Militară, București, 1983, p. 122-124 și passim.

până și în noul tratat de istorie editat de Academia Română, pasajele respective de text aparținându-i lui Dumitru Protase⁶⁸.

În privința variantelor „Jidova” / „Jidava”, opiniile filologilor sunt destul de confuze. În lexiconul lui Teodor Porucic, „Jidava” se transformase deja, într-o manieră curioasă și reclamând o anumită contaminare prin influențele primite din zona erudită în detrimentul celor populare neaoșe, în substantiv comun („jidavă = loc care pare a fi o veche așezare omenească, strașnic zidită și uriaș proiectată”)⁶⁹, iar forma „Jidova” nu era nici măcar amintită. Într-un mod asemănător, Iorgu Iordan grupează toate formele derivate din „Jidova / jidovi / jidovie” sub termenul generic „Jidava”, sugerând prin aceasta că cele două variante se suprapun perfect⁷⁰. Chiar dacă este de acord că acești termeni desemnează, de regulă, locuri cu ruine, fortificații sau întărituri naturale, fără conotații etnice, autorul nu uită să precizeze originea lor din „jid”, termenul slav pentru „evreu”, conform teoriei lui Șăineanu. Aceleași aserțiuni conform cărora termenul etnic „jidov” = evreu, căpătând și o semnificație mitologică în urma procesului ce a avut loc la nivelul mentalului colectiv, așa cum a fost imaginat de Șăineanu, ar sta la baza numelor de locuri de acest fel de la noi, de la unguri și de la bulgari, se întâlnesc și în scrierile lui M. Homorodean⁷¹. Pentru o departajare clară între substanța și conținutul termenilor „jidani” (evrei) și „jidovi” (uriași), pledează Alexandru Graur, însă nu împinge discuția spre problematica numelui locului cu ruine de lângă Câmpulung⁷². Ion Moise, deși simte că forma corectă a microtoponimului este „Jidova”, de la „jidov” (titan, uriaș), nu este consecvent până la capăt, de vreme ce utilizează în aceeași lucrare și chiar pe aceeași pagină cu explicațiile etimologice legate de „jidovi” formula „cetatea Jidava din Apa Sărată – Câmpulung”⁷³, „oficializată” prin intensa vehiculare în mediul intelectual și publicistic local. Mai tânărul filolog Marius Grecu nu se decide nici el între cele două variante, menționându-le laolaltă: „Jidava sau Jidova”⁷⁴. Într-un volum colectiv despre etimologia oictonimelor județului Argeș, autorii folosesc numai varianta „Jidava”⁷⁵, fără a considera necesară o minimă explicație a acestui fapt și lăsându-ne să înțelegem că forma „Jidova” fie le-a rămas necunoscută, fie nu merită nici măcar a fi adusă în discuție. Dacă respectivilor autori, toți filologi, le pot fi iertate cu o oarecare indulgență numeroasele și gravele erori de interpretare și terminologie

⁶⁸ *Istoria românilor*, vol. II, *Daco-romani, romanici, alogeni*, coordonatori D. Protase și Al. Suceveanu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 19, 43, 129-131.

⁶⁹ T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, extras din „Analele Basarabiei”, III, 1931, 1-4, p. 73.

⁷⁰ I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, Editura Academiei, București, 1952, p. 232-233, reluat fără modificări în Idem, *Toponimia românească*, Editura Academiei, București, 1963, p. 275-276.

⁷¹ M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 182-183.

⁷² A. Graur, *Nume de locuri*, Editura Științifică, București, 1972, p. 112.

⁷³ I. Moise, *Toponimie și istorie argeșeană*, Editura Calende, 1992, p. 59.

⁷⁴ M. Grecu, *Toponimele argeșene atestate în secolul al XIV-lea (istorie și etimologie)*, în „Annales Universitatis Apulensis - Philologica”, 4, 2003, 1, p. 246.

⁷⁵ I. Moise, C. Țibrian, Gh. P. Bănică, *Localitățile județului Argeș. Studiu etimologic și istoric*, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2000, p. 7-8.

istorică⁷⁶, nu același lucru se poate spune și despre preluarea necritică și fără discernământ a unui toponim care s-ar fi pretat la discuții etimologice amănunțite.

Este puțin probabil că vom ajunge vreodată să cunoaștem numele antic al castrului, însă rămâne mai presus de orice îndoială că târziu, după retragerea aureliană și după perioada marilor migrații ce au transformat în cenușă operele arhitecturale și edilitare ale antichității, în zorii evului mediu, localnicii și călătorii pe drumul ce urma valea Râului Târgului, deopotrivă, rămân impresionați de zidurile încă solide ale castrului aflat în ruină și le atribuie fabuloșilor oameni înalți și puternici de la începuturile lumii – *jidovii*, în limbajul popular –, întâlniți în majoritatea mitologiilor europene. De aceea, considerăm că în toponimia specifică trebuie să se impună forma autentică și fără conotații etnice „Jidova” și să se renunțe definitiv la forma fabricată „Jidava” menită a sugera o eventuală așezare dacică („dava”), inexistentă de altfel, premegătoare construirii taberei militare romane permanente.

FROM “JIDOVA” TO “JIDAVA” AND BACK, OR ABOUT THE AVATARS OF A ARCHEOLOGICAL MICRO-TOPONYMOUS

Abstract

The article presents in detail the evolution of the name of the stone Roman Camp situated in the vicinity of Câmpulung, from the first information appeared at the end of the 17-th century to the present. The folk traditions and the toponymy that the inhabitants used lead to the correct form “Jidova”. The corrupted form “Jidava” has been used since the middle of the 19-th century. It was introduced by Constantin Aricescu and constantly used since the middle of the 20-th century because of the constant presence in the papers of the researcher of the Roman Epoch, Dumitru Tudor. The name “Jidava”, having the specific Dacian termination („dava”) was meant to suggest the existence of an anterior Dacian civilian settlement on the place the Roman Camp was built and that the name continued to be used even during the Roman Epoch, as a proof of the Dacian continuity. The author of the present study disapproves this pseudo-scientific hypothesis and sustains the importance of the constant use of the form “Jidova”, according to the historical reality.

⁷⁶ De exemplu: semnalarea unor „canabe” la „Jidava” și la Cetățeni (cetate dacică despre care aflăm că ar fi fost cucerită de romani), plasarea aceluiași sit de la Cetățeni pe... „Limes Transalutamus” – sic! (*Ibidem*, loc. cit.).